

Zulxumor MIRZAYEVA,
Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti professori, f.f.d
E-mail: zmirzaeva1313@gmail.com

ToshDO'TAU professori, f.f.d N.Jabborov taqrizi asosida

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARINI YANGICHA O'QISH TAJRIBASI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Abdulla Qahhorning "Dahshat" hikoyasi jahon adabiyotshunosligidagi yangi "kitobxon javobi" nazariyasi asosida tahlil qilinib, milliy adabiyotshunoslikda mavjud qarashlardan farqli xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: retseptiv estetika, ramz, ruhiy-emotsional holat, mutolaa, antologiya

НОВЫЙ ПОДХОД ЧТЕНИЯ РАССКАЗОВ АБДУЛЛА КАХХОРА

Аннотация

В данной статье рассказы Абдулла Каххора «Страх» анализируются на основе новой теории и делаются новые выводы отличные от существующих взглядов в узбекском литературоведении

Ключевые слова: рецептивная эстетика, символ, психоэмоциональное состояние, чтение, антология.

A NEW APPROACH TO READING THE STORIES OF ABDULLA KAHHOR

Annotation

In this article, Abdulla Kahhor's story "Fear" is analyzed based on a new theory and is made new conclusions which completely differ from the ideas existing in Uzbek literary criticism

Key words: receptive aesthetics, symbol, psycho-emotional state, reading, anthology.

Kirish. Badiiy asarning yashovchanlik xususiyatlaridan biri undagi haqiqatlarning mutlaqlashmaganligi bilan belgilanadi. Abdulla Qahhorning ayrim asarlaridagi badiiy-g'oyaviy xulosalarning turfaligi, yozilganidan yozilmaganining muhimligi, har bir yangi davr, ijtimoiy-siyosiy muhit uchun fikr, g'oya beraverishlik xususiyati asarlariga qayta va qayta murojaat qilish ehtiyojini tug'diraveradi.

1960-70-yillarda paydo bo'lgan retseptiv estetika ("o'zlashtirish esitakasi", "kitobxon javobi", reader response theory) nazariyasi Qahhor asarlarida ham yangi xulosalarni keltirib chiqarishida muhim ahamiyat kasb etadi. Retseptiv estetikaning muhim xususiyatlaridan biri badiiy asar haqidagi xulosalar o'quvchi va matn munosabatiga, o'quvchi tafakkuri dunyoqarashi, hayotiy tajribasi, avvaldan mavjud bilimlari va badiiy asarni o'qiyotgan paytdagi ruhiy-emotsional holatiga asoslanadi. O'quvchi o'z fikrlari bilan, badiiy matn mantig'iga tayanib, uning "yozilmagan qism" larini yaratadi. Bunda badiiy asardagi ma'no(lar) yoki muallifning badiiy-g'oyaviy konsepsiyasi emas balki badiiy asarning o'quvchi tuygulari, emotsional holatiga ta'siri, kechimplari natijasidagi individual xulosalar kashf qilinadi. Kitobxon javobi nazariyasiga ko'ra retseptiv matn mutolaa qilish jarayonida o'z o'tmishi va kelajagida sodir bo'lgan va sodir bo'lishi mumkin bo'lgan voqealarni taftish qiladi, asar voqeligi ta'sirida yoki mazkur voqea-hodisaga muvofiq muayyan maqsadlari, umidlarini qayta shakllantiradi, avvalgilari esa qayta chig'riqdan o'tkazadi. Badiiy asar qayta o'qilganda avvalgilardan boshqacha taassurotlar qoldiradi. Oqibatda har bir yangi mutolaa yangicha nuqtai nazarlarga, qarashlarga yo'l ochaveradi. Birgina kitobxonning o'zida ham biri-ikkinchisini inkor qiluvchi turfa qarashlar shakllanadi. Mutolaa faol jarayonga aylanadi. Ayniqsa, yangi qarashlarning tug'ilishida o'quvchining asarni o'qiyotgan paytdagi ruhiy-emotsional holati muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyoqarash, hayotiy tajriba, ko'nikmalar, avvalgi bilimlar yig'indisi ham matnga "begona" qarashlarni tug'ilishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. XX asr o'zbek adabiyotini Abdulla Qahhorsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Uning turfa janrlarda yaratgan asarlari hamma darvlarda birdek adabiyotshunoslar e'tiborida bo'lgan, ijodi tahliliga oid ko'plab tadqiqotlar yaratilgan. Hafiz Abdusamatov, Matyoqub Qoshjonov, Ozod Sharafiddinov, Umarali Normatov, Sanjar Sodiqov va yana ko'plab olimlar yozuvchi ijodiga xos muhim xususiyatlarni tahlil qilib, uning o'zbek adabiyoti taraqqiyotidagi xizmatlarini ilmiy asosda ochib bergan. Abdulla Qahhor ijodi Ilza Sirtautas, Xristofor Fort, Gexard Dudek, Konstantin Simonov kabi xorijlik olimlar tomonidan ham o'rganilgan, asarlari ingliz, ispan, nemis, polyak, fransuz, yunon, vyetnam tillariga tarjima qilingan. Mazkur tarjimalar yozuvchini xalqaro miqyosda tanilishiga

hamda o'zbek adabiyotining jahondagi nufuzini ko'tarishida muhim omillardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Abdulla Qahhorning "O'g'ri", "Dahshat", "Bemor", "Anor" kabi tarixiy hikoyalari bir qarashda totalitar davr mahsuli sifatida taassurot qoldiradi, chunki sho'rolar mafkurasi asosida shakllangan sotsialistik realizm metodining muhim talablaridan biri "o'tmishni qoralash, chirkin xususiyatlarni fosh qilish, tarixni ideallashtirmaslik" dan iborat edi. Qahhor ham mana shu tamoyilga ergashib, o'sha davrning farzandi, iste'dodli yozuvchisi sifatida atrofidagi voqea-hodisalarni badiiy o'zlashtirishi, muayyan ijtimoiy omillar ta'sirida asarlar yaratganligini tabiiy holat deb qabul qilish lozim. Ikkinchidan, Qahhor hikoyalardagi fojeaviy voqealar yozuvchi fantaziyasi emas balki o'zi yashagan og'ir ijtimoiy turmush, zamonasining dahshatli illatlarini badiiy in'ikosidir. E'tiborli jihati Qahhor bu fojealarni o'z uslubida talqin qilgan. Yozuvchi uslubidagi bu xoslik esa kichik voqeadan katta ma'nolar chiqarishdir. Asarning ontologik xususiyati ham undagi botiniy mazmun mohiyatining yashovchanligida, o'lmasligida, takror murojaat etish ehtiyojining mavjudligida, yangicha yondashuvlarga manba bo'la olishligi, yangicha tahlillarga yaroqligidadir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqola zamonaviy adabiyotshunoslik tamoyillaridan biri, nemis olimi Wolf Gang Iser asos solgan, matn strukturasi va strukturaviy faoliyat asosiga qurilgan "kitobxon javobi" (o'zlashtirish estetikasi) nazariyasi asosida tahlil qilingan. Qahhorning mashhur hikoyalardan biri "Dahshat" ga xos yangi qarashlar qiyosi-tarixiy, empirik va pragmatik tahlil metodlari orqali ochiqqlangan.

Tahlil va natijalar. Abdulla Qahhor hayoti va ijodiy faoliyati turli xil mafkuralar, e'tiqodlar, ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlar davriga to'g'ri keldi. Mazkur evrilishlar zamonida barcha ijodkorlar singari Qahhor uchun ham e'tiqod - maslagini saqlab qolish, o'z istak-xohishlari, erki doirasida ijod qilish oson kechmadi. Uning ayrim asarlarida zamonasozlik ruhi sezilib turishi, Qahhor ham davr mafkurasi ta'sirida qator asarlar yaratganligi ham inkor qilib bo'lmaydigan haqiqat. Bunday asarlarning dunyoga kelishida birinchidan, Qahhor ham boshqa ijodkorlar qatorida sho'rolar va'da qilgan "baxtli turmush" ga ishongan, ikkinchidan, davrning shafqatsiz qatag'onlaridan omon qolish instinkti Qahhor uchun ham begona emasdi. Mana shunga o'xshash ob'yektiv, sub'yektiv omillar yozuvchiga sotsialistik realizm metodi talablariga mos keladigan "Bolsheviklar", "Qishloq hukm ostida", "Millatchilar", "Mirzo", "Ming bir jon", "Mahalla" "Sinchalak" kabi zamonasoz qissa va hikoyalari yozishiga rag'bat berdi.

Abdulla Qahhorning "O'g'ri", "Dahshat", "Bemor", "Anor" kabi tarixiy hikoyalari bir qarashda totalitar davr mahsuli sifatida

taasurot qoldiradi, chunki sho'rolar mafkurasi asosida shakllangan sotsialistik realizm metodining muhim talablaridan biri "o'tmishni qoralash, chirkini xususiyatlarni fosh qilish, tarixni ideallashtirmaslik" dan iborat edi. Qahhor ham mana shu tamoyilga ergashib, o'sha davrning farzandi, iste'dodli yozuvchisi sifatida atrofidagi voqeahodisalarni badiiy o'zlashtirishi, muayyan ijtimoiy omillar ta'sirida asarlar yaratganligini tabiiy holat deb qabul qilish lozim. Ikkinchidan, Qahhor hikoyalardagi fojeaviy voqealar yozuvchi fantaziyasi emas balki o'zi yashagan og'ir ijtimoiy turmush, zamonasining dahshatli illatlari badiiy in'ikosidir. E'tiborli jihati Qahhor bu fojealarni o'z uslubida talqin qilgan. Yozuvchi uslubidagi bu xoslik esa kichik voqeadan katta ma'nolar chiqarishdir. Asarning ontologik xususiyati ham undagi botiniy mazmun mohiyatining yashovchanligida, o'lmasligida, takror murojaat etish ehtiyojining mavjudligida, yangicha yondashuvlarga materilar bo'la olishligi, yaroqligidadir.

Abdulla Qahhor hikoyalari, jumladan, "Dahshat" da ham g'oyalar yuzaki emasligi, ma'nolar, g'oyalarning ramzlarga burkab talqin qilinganligi bois har bir yangi jamiyat, ijtimoiy-siyosiy tuzum, yangi davr asar yuzasidan yangi savollar, noodatiy mulohazalarni keltirib chiqaraveradi. Masalan, kitobxon (zamonaviy kitobxon, ta'kid bizniki, ZM) javobi nazariyasi va Iserning dinamik o'qish haqidagi g'oyalari Unsinning erk uchun hayotini garovga qo'yib, o'ta og'ir shartni bajarishi bilan bog'liq voqelikni hech bir mulohazasiz, silliq qabul qilishi shubhali. Chunonchi, insonlardagi tug'ma omon qolish instinkti tufayli ular har doim yashashga intiladilar. Mana shu instinkt kishini har qanday fojeaviy holatlarda ham o'limdan qochishiga, nafas olishiga majbur qiladi. Ayni paytda Unsinning jasorat bilan og'ir shartga rozi bo'lishini dalillovchi qator sabablar mavjudligini ham e'tibordan chetda qoldirmaymiz. 1) go'zal, qalbi orzu umidlariga to'la Unsin qatoridagi har qanday qizning payg'ambar yoshidagi cholg'u turmushga chiqish fojeasi; 2) oddiy odamlar tabiatida erkinlikka, erkin yashashga intilish kuchliroq bo'lganligi uchun ular aksar holatlarda o'limdan ozodlikni afzal ko'radi. Unsin sakkiz oy mobaynida Olimbek dodxoga itoatda yashab kelayotgan bo'lsa ham ruhiyatida zulmga qarshi isyoni bor edi, uni yuzaga chiqarish uchun sabab yo'q edi, xolos. Shuning uchun ham u qabristonga borib, choy damlab kelish dahshatidan cho'chimadi. Uning Ganjiravonga ketish uchun "bitta go'rga bitta pichoq emas, o'nta go'rga o'nta pichoq sanchib kelishga" tayyorligi o'sha isyonga olib boruvchi jasoratni aks ettirgan edi; 3) Matyoqub Qo'shjonov aytganidek, bu dahshatga rozi bo'lgan qizning botinidagi kulfatlar qo'rqinchli shartni bajarishdan ko'p barobar dahshatliroq bo'lgan uchun ham qiz shartga rozi bo'ladi. Ammo bu sabablar kitobxonni badiiy asar yaratilgan davrdagi tarixiy, ijtimoiy vaziyat nuqtai nazaridan qoniqtirishi, hatto Unsinning fojeasida Dodxonni ayblamasligi ham mumkin. Zotan uni oqlashga undovchi, ma'lum darajada inkor qilib bo'lmaydigan faktorlar ham bor. Masalan, Unsin Dodxonning eng kenja, suyuqlik xotini. Unsin Dodxoga ota-onasining qistovi (majburlashi) bilan turmushga chiqqan bo'lsada besh oy muddatda xonadon sharoyitiga ko'nikkan, taqdiriga tan berib, turmush o'rtog'iga so'ssiz itoatda umr kechirayotgan edi. Agar Nodirmohbegim rahmatli otasi aytib bergan hikoyani qo'zg'amaganda, Unsin dodxonning g'ashiga tegadigan gap aytmaganda, ehtimol, Unsin yana avvalgidek yashashda davom etishi, yosh joniga jabr qilmasligi mumkin edi. Qabristonga borish fikri ham Unsinning o'zidan chiqdi. Uni Dodxo majburlamadi. Oddiy tegirmonchining qizi Unsinning jasorat va ayni o'rinda bepisandlik bilan "o'lsin, nokas odam ekan, bitta qo'yni deb...Koshki arziydigan narsa bo'lsa" degan gapi go'riston vahimasidan dahshatga tushib, "tiligacha sovuq ter chiqqan", jamiyatda anchayin "obro' e'tibor" ga ega Dodxonning g'ururiga tekkan edi. Unsinning o'nta qo'yni rad etib, uning erkinlik so'rashi, "bir gadovachchaning bu dargohdan ketishga oshiqishi" ni esa Dodxo naqd haqorat deb qabul qildi. U ayni paytda Unsinni qamchi bilan jazolab, "esini kiritib qo'yishi" mumkin edi, lekin boshqa xotinlari oldida obro'siga soya solgan Unsin uchun bunday jazo, Dodxo nazdida yetarli emasdi, qolaversa, g'ururini bu tarzda himoya qilishni ham o'ziga ravo ko'rmadi va zaharxanda muloyimlik bilan Unsin shartiga rozi bo'ldi. Lafz uchun unga bir taloqni ham berib bo'lgandi. Ayni damda kitobxonida Dodxonning hayolidan nimalar o'tganiyu, Unsinni qanday jazolash haqida muayyan farazlar paydo bo'lishi mumkin. "Zaifa" xotinlari oldida Dodxonni mulzam qilgan kenja xotinidan o'ch olish rejasini ushbu farazlarning haqiqatga yaqinrog'i deb qarashga asoslar yetarli. Sabab: 1) Unsin yosh bo'lishiga qaramay chindan jasoratli ayol edi. Hikoyada uning jasorati ochiq tasvirlanmasa-da, hatta -harakatlari, katta -kichik detallar, Nodirmohbegim so'zlab bergan rivoyatdagi yigit obraziga paralel tasvirlar orqali sochiqlanadi. Demak, Dodxo Unsinning shartni bajarib, sog'-salomat qaytib kelishini taxmin qilgan; 2) Unig shartni bajarib, Ganjiravonga qaytib ketishi Dodxo sha'niga to'g'ri kelmaydi, u

Unsinning tirik qaytishidan manfaatdor ham emas. Ma'lumki, qo'rquv psixologik jarayon, u xususiyatlari bilan tana a'zolariga salbiy ta'sir ko'rsatadi va hatto inson umriga nuqta qo'yishi ham mumkin. Oqshom, go'riston, Dodxo qo'yg'an shart, har balolarning ko'ziga ko'rinishi... bularning barchasi Unsinning dahshati va uning ortidagi fojea-o'limiga yetarlicha sabablar sifatida ko'rsatish mumkin. Ammo Unsin "kattakon bir sag'ananing ichidanmi, naryog'idanmi allaqanaqa bir tovush" ni eshitib, yelkasiga nimadur minib olib, uni bo'g'moqchi bo'lib qo'l uzatganini his qilgandan keyin, ko'krasiga nihoyatda og'ir bir narsa bilan urilganday ko'ngli ozib tentirab, hushidan ketdi. Dahshatning bu kulminatsion nuqtasiga qadar u qabriston qo'rquvi ta'siridagi salbiy tuyg'ulardan qochishga harakat qilib, qo'rquvni o'ziga yo'latmay qumg'onda choyini qaynatib bo'lgan edi. Ya'ni, maymun Unsin o'limiga sababchi eng muhim va birlamchi faktor vazifasini bajardi. Hikoyada maymunni Dodxo yuborgani haqidagi ma'lumot esa faqat Unsinning quyidagi nutqi orqaligina ochiqqlangan. "Unsin qo'rquvdan telba bir ahvolda bo'lsa ham fahmladi: maymun! Dodxonning maymuni! Maymunni dodxonning o'zi olib kelmagandir, birovdan berib yuborgan! Dunyoda dodxoday berahm odam yana bor ekanmi! Unsin yelkasiga maymun mingan dakiqada naqadar qo'rqqan bo'lsa, hozir shu qadar tinchidi, xotirjam bo'ldi: demak, qandoq berahm bo'lsa ham shu atrofda odam bor!"

Ikki og'iz maymun obrazi xususida:

Maymun obrazi muayyan xalqlar dini, e'tiqodi, madaniyati, urf odatlari, qadriyatlariga ko'ra turli xil ko'rinishlarda aks ettirilgan. Masalan, qadimgi Afrika xalqlari adabiyotida aql va zakovat ramzi sifatida tasvirlansa, Osiyo madaniyatida boylik ramzi bo'lib xizmat qilgan. Lekin XIX-XX G'arb xalqlari gotik [Gotik-qo'rqinchi] sujeta ega asarlar-ZM] asarlarda mymun salbiy, fojealarga sababchi ma'xluqot sifatida gavdalangan. Masalan, Edgar Elan Poning mashhur "Ru Morgu ko'chadidagi qotillik" hikoyasida ham sirlil qotil maymun bo'lib chiqadi. Yoki Gyotening mashhur "Faust" asaridagi shaytonning malaylari ham maymun obrazida akslangan [3;536]. Dankle Harvey (inglizcha Harvey Dunkle) ning yozishicha, Yevropadagi tasviriy san'at namunalari maymun olma (ayrim manbalarda xurmo, bug'doy tarzida talqin qilingan) tishlab turgan qiyofada tasvirlanadi. Bunday tasvirlar, diniy e'tiqodlarga ko'ra, "maymun Odam Ato va Momo Havoning jannatdan quvilishiga sabab bo'lgan hayvon" qabilida talqin qilinadi [3;536].

Arab manbalarida qayd qilinishicha, Abbosiylar xalifaligida maymunlar uy hayvoni sifatida xonadonlarda boqilgan. Maymunlar noyob hayvonlar qatorida arablarning boylik ramzi bo'lgan. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Qo'qonda ham maymun boylik ramzi sifatida boy, mansabdor, obro'li shaxslar xonadonida maxsus boqilgani, Qo'qonda istiqomat qiluvchi mansabdorlar, boylar Hindiston va Xitoyga boriladigan karvonboshilardan maymunlar xarid qilgani yoki Hindistonga maxsus borib maymun olib kelganliklari haqida qarashlar mavjud. Balki O'rta Osiyoga islom dinining kirib kelishi bilan ushbu an'ana ham o'lkada urfga aylangan bo'lishi mumkin. Bizda bu fikrlarning qay biri haqiqatga yaqinligini tasdiqlovchi yozma dalillar mavjud bo'lmasada, Qahhor o'tkir realist sifatida maymun obrazini hikoyaga olib kirishida muayyan mantiqiy asosga tayangani aniq. Holbuki, maymun tashqi qiyofasi, biologik xususiyatlari, hatti-harakatlari nuqtai nazaridan dahshatli voqealar akslangan asarlar estetikasi mos. Demak, Abdulla Qahhor, "Dahshat" ga maymun obrazini tasodif olib kirmagan. Obrazni shakllantirishda yuqoridagi ma'lumotlar ham muhim omillardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Shu o'rinda kitobxonida savol tug'iladi: "agar Dodxo Unsin ortidan maymunni yubormaganda, Unsin Dodxo aytgan shartni bajarib ozodlikka chiqishi mumkin edi(mi)? Unsinning fojeasiga Dodxo daxl qilmaydi yoki Dodxo aybdor emas deyishimizda mantiq bormi!?"

Xulosa. Abdulla Qahhor hikoyalarning yechimi o'ziga xos uslubda yakun topadi. Asarlariga olib kirilgan har bir katta kichik obrazlarga jiddiy vazifalar yuklaydi va ular o'z mantig'i doirasida harakatlanadi, kitobxonlarni o'z hatti harakatlari bilan ishontiradi. Kitobxon bir asrdan keyingi talqinlarda ham Qahhor yaratgan obrazlarga, estetik ideallarga qarshi borolmaydi, ularni boshqa o'zanga burolmaydi, goyaviy konsepsiyasiga qarshi qo'yishning ham imkoni yo'q. Masalan, Unsinning o'limida Dodxonni ayblamaslik uchun muayyan sabablar topsakda uni oqlashga jur'at qilolmaymiz, yanada aniqroq aytganda, Qahhor qachonlardur kitobxonlar mana shu masalani ko'tarishi mumkinligini tahmin qilib, Dodxonni uning maymuni vositasida eng og'ir joniatchi- qotilga aylantirgan va kitobxonida uni oqlashga hech qanday imkoniyat qoldirmagan. Balki chindan ham agar Dodxo maymunni Unsin ketidan yubormaganda va uning ruhiyatidagi qo'rquvni katalizatoriga aylantirganida Dodxonni oqlash haqida o'ylab ko'rish mumkin bo'lardi, balki. Ayni o'rinda Dodxoga doir yana boshqa muhim masala ham bor. Aytaylik, Unsin

shartni bajarib qaytib keldi va to'ra xaltasini olib Ganjiravonga jo'nab ketdi...Uning ozodlikka chiqishidan Olimxon manfaatdor emasligi, bu voqea uning g'ururi, sha'nini battar loyga botirishini kitobxon yaxshi biladi va Dodxo nima qilib bo'lsa ham Unsinni uyga tirik qaytarmaslik chorasini ko'rishi ham o'quvchida mavjud farazlardan biri edi, chunki inson tabiatida "yutqizish" emas balki "yutish" ga intilish kuchli. Bunday tuyg'u Dodxo kabi hudbin shaxslarda ikki karra ko'p namoyon bo'ladi.

Xulosa shuki, Abdulla Qahhor yaratgan hikoyalar o'tmish voqealarini mohirlik bilan umumlashtirib, ularni tarixga muxrladi va har bir davr uchun manba bo'ladigan katta adabiyotni me'ros qoldirdi. Yozuvchi hikoyalarini turli rakurslarda, yangi nazariyalar yetovida tahlil qilish orqali uning o'ziga xos xususiyatlarini kashf qilish adabiyotshunoslik, ilmiy jamoatchilik uchun ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR

1. Abdulla Qahhor hikoyalarning yangicha tahlil ask etgan 1-maqola "O'zbek filologiyasi:muammo va yechimlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani to'plamida nashr etilgan, Toshkent, 2024, 17-aprel, 172-176-betlar
2. Dunkle H. Monkey Business in Goethe's Faust, Die Wahlverwandschaften, and Science." Goethe Yearbook, vol. 4, 1988, p. 123.
3. Gyote Y. Faust. Toshkent. Yangi asr avlodi, 536 b.
4. Мелиев С. Ижтимоий гоя зугуми ёхуд мехрнинг бадий кучи. "Ўзбекистон адабиёти ва санъати" газетаси, 1995, 23 июнь.
5. Mirzayeva Z. "Dahshat" "kitobxon javobi" tajribasida. (1-maqola). "O'zbek filologiyasi: muammo va yechimlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani to'plami. Toshkent, 2024, 17-aprel, 172-176-betlar.
6. Mirzayeva Z., Jalilov K. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. Toshkent, Akademik Space, 2024.
7. Расулов А. Бадийлик безавол янгилик. Тошкент, Шарк, 2007. – 97 б
8. Wolfgang I The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response. John Hopkins U P, Baltimore 1978 .
9. Ковылкин А.Н. Вопросы рецептивной эстетики: Филологические науки // Омский научный вестник, № 2 (54) 2007, стр. 153.
10. Qahhor A. Dahshat. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-qahhor-1907-1968/abdulla-qahhor-dahshat-hikoya>